

RESUM DE TESIS

POBRESA I MARGINACIÓ A LA BARCELONA DEL SEGLE XVII¹

Anna Alonso Tambo

Si hom s'atura a reflexionar entorn del concepte de pobresa, de bell antuvi la primera referència que ens suggereix és una concepció a partir de la circumscripció de la vessant més medievalitzant, o bé amb una clara referència al voltant dels últims estudis fets respecte al segle XVIII.

L'ESTAT HISTORIOGRÀFIC DE LA QÜESTIÓ

Així, doncs, el que hem tractat és desfer l'entrelligat entorn del buit historiogràfic que se'ns presenta en la concepció de la pobresa a l'Edat Moderna en general, i en particular al segle XVII i a la ciutat de Barcelona. Les aportacions en el panorama modern foren els estudis clàssics de González Sugrañes², Jiménez Salas³ o Hernández Iglesias⁴ que ens han donat la mà per

---

1. Aquest article està basat en la tesi de Llicenciatura dirigida pel Doctor en Història Moderna Àngel Casals i Martínez titulada: *Pobresa i marginació a la Barcelona del segle XVII. Delictes i faltes*, que fou defensada a la Universitat de Barcelona el mes d'octubre de 1999.

2. M. GONZÁLEZ SUGRAÑES. *Mendicidad y beneficencia en Barcelona*, Barcelona, Imp. De Henrich y Cia, 1903

3. M. JIMÉNEZ SALAS. *Historia de la asistencia social en España en la Edad Moderna*, Madrid, C.S.I.C, 1958.

4. F. HERNÁNDEZ IGLESIAS. *La beneficencia en España*, 2 vol, Madrid, Establecimiento Tipográfico de Manuel Minuesa, 1876.

introduir-nos en aquest món, i que amb el pas del temps -si més no- hem pogut anar una mica més enllà per contrastar-les. Historiogràficament partíem dels dos articles de Jové i Kirchner⁵ sobre la pobresa a Barcelona, o bé, del dossier sobre la pobresa de L'Avenç coordinat per Martínez Shaw⁶. Així doncs, a partir d'aquest buit hem volgut donar llum a aquest món de la pobresa a la Barcelona del segle XVII. I no hem volgut bastir la casa per la teulada sinó que ho hem volgut fer pels fonaments, o sia, establir com a punt de partida de la Reforma de la Beneficència que tingué lloc en el segle XVI i que trencà amb el vell paradigma de pobresa i ethos medieval que fins aleshores imperava. Tall, però, que no fou radical sinó que es va anar desmuntant poc a poc, formant-se dues visions contraposades de detractors i partidaris per tal de trencar -o no- amb els vells paradigmes i les noves concepcions. Però, més enllà dels estudis concrets de la pobresa barcelonina no hem de deixar pas de vista el punt interdisciplinari que en aquest cas l'aporta Michael Foucault amb la seva obra *Vigilar y castigar*⁷.

LES BASES DELS NOUS I VELL PARADIGMES

Europa i la Península

El concepte de pobresa medieval dista de l'Època Moderna, ja que es passà d'una caritat cristiana "en estat pur" caracteritzada per ésser voluntària, individual i privada, a la reclusió del pobre titllat com a delinqüent i nodrit de connotacions negatives inculcades sobretot a partir del segle XV. La beneficència moderna es caracteritzà per ésser pública, institucionalitzada i continguda en l'hospital, és a dir, una beneficència centralitzada i laica.

Fins aleshores, la pobresa havia estat patrimonialitzada pel poder eclesiàstic que ritualitzà l'obra caritativa i assistencial en institucions com la Pia Almoïna, l'assistència de pobres vergonyants d'acció parroquial; jugant un gran pes els llegats i deixes testamentàries que exercien un important paper.

---

5. M. JOVÉ i H. KIRCHNER - "Captaires, prostitutes i rodamóns. Barcelona 1600-1640". *I Congrés d'història Moderna, Pedralbes*, Barcelona, 1984, 471-478. - "Captaires i rodamons. Barcelona 1600-1640", *La història i els Joves Historiadors Catalans*, Barcelona, La Magrana, 1986, 265-271.

6. C. MARTÍNEZ SHAW. "Una visió panoràmica. L'assistència pública a la Barcelona Moderna", *L'Avenç*, núm. 91, 1986, 30-57.

7. M. FOUCAULT. *Vigilar y castigar*, Barcelona, S.XXI, 1990.

Tot girava i es disposava en una visió idealitzada del pobre de clara herència bíblica en la qual el pobre tenia llibertat, esdevenint un pont entre la deïtat i l'home. Hom el presentava a partir d'un doble vèrtex classificador: per un cantó, el dels pobres voluntaris (*pauperes cum Petro*), i per l'altre, dels pobres materials (*pauperes cum Lazaro*).

El món modern desacredità l'ideal imposat i deixà endarrera la visió teocèntrica de la pobresa per donar pas a l'individualisme i al racionalisme. De l'escissió d'aquesta cosmovisió idealitzada del pobre medieval s'articulà un nou referent; la pobresa passà d'èsser una qüestió religiosa a esdevenir un clar afer polític possessionat des de la confluència judicial. Ací, s'articulà una política d'hostilitat. Es desprengué una imatge més grisa que desmitificà el pobre per emmarcar-lo com un individu marginal, rar, criminal, i per tant, com un element perillós per a la societat que calia controlar, diferenciar, classificar i reprimir segons la filantropia humanista. La reforma de la beneficència produí un gir copernicà, es desarcitjà la pobresa i fou necessari establir un llinar per diferenciar -i fer justícia- per discernir entre els veritables i els falsos pobres. En aquest sentit s'habilità l'acreditació d'un senyal identificatori de plom perquè acaptessin els veritables pobres, es prohibí la mendicitat i lliure acapte. A tota aquesta renovació s'encavalcà un nou sistema de classificació de pobres. Així ho perfilà Gaspar Sala en la seva obra *Govern polítich de la ciutat de Barcelona* quan classificà al pobre en tres tipologies. Els dos primers, tant els pobres "*mendichs*", que eren els dèbils i malalts, com els "*mendicants*" que eren els pobres voluntaris, els podem emmarcar en una visió de clara reminiscència medieval. El tercer grup, anomenat "*vagabundos*", formarà part d'aquesta nova llavor més representativa del nou "ethos" modern del pobre que l'articulava com un individu usurpador de l'almoïna del veritable pobre, sotmès a una vida dominada per l'ociositat, i per tant, un individu cridat a l'ordre per ésser redreçat amb la disciplina de l'acció punitiva. Gaspar Sala anotà la necessitat d' "*executar en ells altres càstichs molt més rigurosos (...) reduyrlos a cert llinatge d'esclavitut*"⁸. Al capdavant no es pretenia sinó donar pas al nou indicatiu del sistema punitiu, el treball.

---

8. G. SALA. *Govern polítich de la ciutat de Barcelona, pera sustentar los pobres y evitar los vagabundos*, Barcelona, 1636, Casa de Sebastià y Jaume Mathevat, 2-6v.

Amb la nova taxonomia de la pobresa, l'Església no disposava de suficient capacitat econòmica per fer front a la nova reforma de la beneficència -mai però es desestimà la seva participació- sinó que fou copartícep. A nivell europeu, el canvi més substancial en la política assistencial es donà a principis del segle XVI, especialment a la dècada dels anys vint, període en què les males collites revestiren grans dimensions. B. Geremek⁹ assenyalà efectivament que des de les primeres dècades del XVI sorgiren institucions de nou tipus. Els primers indrets en gestar-se foren ciutats com Nüremberg (1522), Estrasburg (1523) i Ypres (1525). En aquesta darrera ciutat, Vives li dedicà la seva obra sobre l'assistència de pobres "*De suventione pauperum*"¹⁰ al senat de Bruges; obra que donà peu a l'inici de la reforma de la beneficència assistencial dels pobres basada en una racionalització de la gestió institucional-administrativa que es traduïa en una concentració hospitalària. Recordar que el procés de fusions començà a partir de finals del segle XIV, i especialment en la primera meitat del XV, moment en què es va començar a centralitzar l'assistència dels pobres. Així succeïa a Barcelona quan en 1401, es creà l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona gràcies a la unió de sis petits antics establiments hospitalaris com l'Hospital d'en Colom, en Vilar, en Marcús, Desvilar, la leproseria de Santa Margarida i Santa Fulàlia del Camp. El canvi administratiu obrí les seves portes cap a la secularització institucional producte de la societat precapitalista a partir del nou ideal social protoburgès. Paral·lelament es donà un pas qualitatiu: el pobre esdevingué un element perillós, ociós que hauria d'estar controlat i reclòs entre els murs d'un hospital on havia de treballar per alimentar-se, poc a poc s'anà criminalitzant.

A la Península totes aquestes tendències gestades en el sistema de beneficència flamenc varen arribar de la mà de l'emperador Carles V quan promulgà la Real Cèdula de 1540, on teòricament s'apostava per una restricció de la mendicitat, i una centralització de la xarxa hospitalària que més tard també dictaminaria Trento (1545-1563). Versemblantment, aquesta mesura a la pràctica s'anà desgastant, ja que en el fons s'amagava un rerafons no tan innovador sinó de tall més conservador, o sia, partidari exponencial de la caritat tradicional sobre les noves temptatives de secularització. El debat es

9. B. GEREMEK. *La piedad y la horca*, Madrid, Alianza Universidad, 1989.

10. J. L. VIVES. *Del socorro de los pobres*, Obras Completas, Madrid, Aguilar, vol.2, 1947, 1355-1411.

perfilà entre dues postures antagoniques de dos teòlegs salmantins: Fra Domingo de Soto, partidari de mantenir “status quo” medieval¹¹, i l’aperturista i defensor de l’“ethos” reformista vivesià Juan de Robles¹². Tanmateix la pobresa passà a mesurar-se en termes econòmics de rendibilitat, d’una mentalitat utilitarista del treball.

2.3. Barcelona: La Casa de la Misericòrdia

Presentada la trama, cal fer un alt en el camí per preguntar-nos com tots aquests postulats es varen reflectir a casa nostra. Nosaltres hem agafat com a fil conductor la política de pobres que desenvolupà el Consell de Cent de Barcelona, i sobretot, la seva acció a partir de la fundació de la Casa de la Misericòrdia l’any 1583. Situada inicialment a l’antiga Morberia dels Àngels Vells del carrer dels Banys, poc després va restar definitivament ubicada al carrer Elisabets gràcies al suport i la tasca del seu protector i ideòleg, el canonge Miquel Giginta. Anteriorment, en els anys 1573 i 1580 Diego Pérez de Valdivia ho havia intentat també, però les dues iniciatives s’estroncaren per problemes econòmics.

Primer, hem de contextualitzar el moment, el quan i el com de l’obertura, i perquè el consistori optà per la política de la recollida general de pobres. Recollida que tingué lloc els anys 1597, 1607, 1633, 1644, 1651, 1670, 1673, 1685-1686, 1699, i finalment el 1712. A la resposta del “quan”, l’hem d’entendre dins del context i pla general que proporciona l’Edat Moderna, moment en què coincidí, tal com retolà Marx, un període en el qual el “*comienzo de las manufacturas trajo consigo un período de vagabundaje*”, fet que coincidí amb la “*desintegració del feudalisme*”¹³.

Però cal preguntar-nos per què es produí el 1583. Són diversos els testimonis que certifiquen que fou un any malaurat per al camp. El veguer Francesc Cosme Fivaller el definí com un any de “*carestia y sterilitat*”. Fet que com apuntà Miquel Giginta, contribuí al foment d’una allau massiva de camperols pobres atrets a la ciutat i que els motivà a “*venir de qualsevol bisbat*,

11. FRA D. SOTO. *Deliberación en la causa de los pobres. (Y réplica de Fray Juan de Robles)* 1545, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1965, 5-142.

12. FRA J. ROBLES. “*De la orden que en algunos pueblos de España se ha puesto en la limosna (...)*”, *Deliberación en la causa de los pobres, (Y réplica de Fray Juan de Robles, Madrid, 1965, 143-316.*

13. K. MARX i F. ENGELS. *La ideología alemana*, Barcelona, l’Eina, 1988, 52-59.

villa e lloch"¹⁴. Així doncs, la creació de la Misericòrdia no esdevingué un projecte casual, sinó que tal com mostrà el jesuïta Pere Gil, la crisi estructural del camp "castiga a modo de destierro (...) desde-l any 1574 fins lo any 1584, foren molt tènues y casi estèrils las collitas del Forment, casi en tot lo Pla d' Urgell (...). Per lo qual, moltas vilas de dit pla prenent à sensal s' eran tant empeñadas que no obstant los habitadors à pagar los sensals als quals estavan obligats deyxavan sas terras y vilas y bayxavan à las parts marítimas de Barcelona, Camp de Tarragona y altres (...), lo any 1584 que per las plujas los blats se grillaren, patiren en dit any tanta fam que era compassió (...). Remedian-se en las parts marítimas y pogueren part demanant almoyna, part treballant, viure y un poc reparar-se, després tornant lo bon temps a Urgell, tornaren mols los anys 1587 y 1586 a sas casas"¹⁵. La pobresa era, doncs, un fenomen urbà, però que es retroalimentava del camp.

Una altra qüestió que ens plantegem és esbrinar quin nombre de pobres es varen veure afectats per aquesta mesura repressiva de reclusió. Quin era el nombre d'acollits? En un primer moment foren sis-cents els pobres recollits, però la mitjana de residents al llarg del segle XVII fou d'un tres-cents pobres aproximadament. I quin volum la integraven? La majoria d'aquest contingent de pobres en acollida eren dones que patien una pobresa estructural, davant una pobresa conjuntural dels homes afectats puntualment per algun dels vèr-texs de la trilogia pesta, fam i guerra.

Sobre l'aspecte de la política del tancament de pobres, hem de distingir i diferenciar entre un abans i un després de 1712. Primer, es portà a terme la recollida general de pobres. Hom acceptava qualsevol tipus de pobre, vistos com un tot homogeni. Una vegada recollits es procedia a classificar-los a grans trets en diverses categories. La primera, estava integrada pels pobres febles, és a dir, tots aquells pobres malalts, vells i convalescents. La segona, la formaven els estudiants pobres que formaven un grup de privilegiats junt amb els primers, i que eren admesos gràcies a les aportacions de fe o de recomanació expedides tant pel rector de l'estudi com pel catedràtic. I, per últim, la resta d'homes i dones pobres que podien treballar, fadrins i fadrines que restaven en habitacions i estances separades; ahora també es diferenciava entre dones bones i dones de qüestionada reputació.

14. AHMB, Ordinacions, IV-21, 38v-39; AHMB, Lletres Closes, VI-63, 135v-136 i 177v-178.

15. P. GIL. *Geografia de Catalunya*, Barcelona, Quaderns de Geografia, 1949, 299.

El canvi de l'acció en la política de recollida de pobres es produí a partir de 1712, canvi que també es va veure en el si de la pròpia institució. L'any 1699 la Casa de la Misericòrdia es refundrà i formà part de l'Ordre de les Terçiaris sota la Tercera Regla de Penitència. Aquest canvi es traduí en el moment de portar a terme la recollida de pobres, es posà un filtre previ classificador mitjançant una petició de sol·licitud o memorial, anomenat segell de pobres. Ara s'estimava més admetre a donzelles que a altres pobres, donzelles entre tres i deu anys, i no tan solament del Principat sinó també d'altres regnes de la Península o de l'estranger. S'excloïa a delinqüents, malaltes, amb defectes físics, velles o expòsites ja que es considerava que hi havia centres específics. Les fadrines recloses a la Misericòrdia repartien la seva tasca diària en el treballar i l'estudi, realitzaven "*las labores propias de su sexo como son hacer calceta, encajes y blondas, hilar, coser, bordar, a planchar, leer, escribir y los primeros rendimientos de la aritmética*"¹⁶. Es preveïen tres sortides hàbils: casar-se mitjançant la dotació, fer-se monja o servir. En aquesta darrera opció d'anar a servir com a "criada ó cambrera" la Junta d'Administradors de la Misericòrdia exercia de tutor i feien constar en forma de registre el nom de la casa on anava a treballar. La Trentadotzena exercia un seguiment sobre el comportament de la noia que a la mínima queixa per part de l'amo seria tornada a la Misericòrdia. I en el cas dels nois el mètode de registre era el mateix. En aquest cas era un membre específic de la Trentadotzena el que feia de tutor, supervisava personalment el rendiment laboral que en cas de no ser suficient podia comportar alguna propina. Aquesta temeritat no buscava cap altra finalitat que estimular mitjançant la coacció i el càstig la rendibilitat a la seva menestralia. Tot aquest canvi era producte de la mentalitat de l'Època Moderna, que en plena aurora del capitalisme reconvertí al pauperisme en una forma més de força de treball típica d'una mentalitat burgesa, racionalista i utilitarista. Així, si el treball era considerat o tingut com una mercaderia, els pobres encara ho serien més. Al cap i a la fi, la reforma humanista de la beneficència revisà el concepte de treball. Rendibilitat econòmica que no solament era practicada a l'interior del hospital, sinó també fora del recinte. El Consell de Cent aprofità els pobres per netejar establiments públics com les carnisseries, en l'explotació d'obres

---

16. Estatutos de la casa de la Misericordia de Barcelona (AHMB, Al·legacions Jurídiques, AJ,-V-8 (1))

públiques, i fins i tot, els obligà a allistar-se a l'exèrcit, com succeí als volts de 1640.

MÉS ENLLÀ DEL SENTIT ESTRICTE: L'HOSPITAL

La “cosmogonia” d'hospital ens suggereix una correlació de idees que van més enllà del simple concepte o definició d'hospital. Així doncs, es desglossa i s'entén com a taller, escola, hospital, reformatori, presó i convent.

Hospital-Taller

Com pot veure's, deduïm que el col·lectiu mencionat de nois i noies reclusos a la Misericòrdia feia encabir el concepte d'hospital com un nou centre de formació professional on s'obligava els nois a adoctrinar-se en el si de la doctrina cristiana de la disciplina i el treball, fent una incursió en el món del teixit urbà i manufacturer del treball en oficis. Així, mentre l'aprenentatge d'un ofici esdevenia primordial en el món catòlic, l'ètica puritana es projectava i apuntava més vers a la fàbrica. Segons assenyala Max Weber, els catòlics “*demuestran una inclinación más fuerte a seguir en el oficio, mientras que los protestantes se lanzan en número mucho mayor a la fábrica*”¹⁷. El món catòlic plantejà el tancament hospitalari a partir del sentit moral cristià per damunt de la preponderància econòmica del pensament protestant. En conseqüència, deduïm que arranca la idea d'un *Hospital-Taller* dedicat a la producció drapera, que entenia el treball com un mecanisme de control i d'hostilitat contra la figura del pobre.

Objectius del tancament de pobres

Aquesta postura d'aposta per la reclusió s'articulà en tres direccions. La primera, i principal, sorgí a partir del foment de la instrucció de l'aprenentatge d'un ofici. Gaspar Sala apuntava que quants major fos l'augment de “*lo número de menestrels (...) lo viure serà més barato, y lo comú més ric*”¹⁸. La segona, volia posar fre a un problema candent, el del bandolerisme. Els coetanis de l'època pensaven que el bandolerisme es nodria de la gent ociosa que vaguejava i que naixia de l'almoïna; contingent que Braudel i Reglà anome-

17. M. WEBER. *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Barcelona, Península, 1991, 30-31.

18. G. SALA. *Govern polítich...*, 1636, 9-10

naren “fills de la misèria”¹⁹. Tanmateix, no volem pas afirmar que l’origen del bandolerisme residís en aquest col·lectiu. La tercera, pregonitzava que la política general de pobres aplicada a Barcelona es podia exportar a altres ciutats castellanes si es complien dos requisits: una bona gestió financera conjugada amb una política de pobres definida com la “*més política y la més cristiana*”²⁰. De fet, Gaspar Sala apostà per la creació de dues Cases de Misericòrdia, una a Vic i una altra a Girona.

Hospital-Escola, Hospital-Hospital i com a correccional o reformatori

Però, l’estímul pel treball es combinava amb les estones de lleure i d’estudi, esdevenien en un *Hospital-Escola* a l’estil de l’humanista valencià J.L. Vives que havia contemplat en el seu programa assistencial una clara dedicació d’instrucció pedagògica i que Giginta seguí.

A més a més, l’hospital també el podem entendre des del punt “strictu sensu” com *Hospital-Hospital*. Vives el definí: “*Doy nombre de hospital a aquellas instituciones donde los enfermos son mantenidos y curados, donde se sustentan un cierto número de necesitados; donde se educan los niños, donde se encierran los locos, y donde los ciegos pasan la vida*”²¹. Aquesta fèrria política de control i repressió conjugava la reminiscència feudal d’assistència mèdica i assistència espiritual.

Segons recollí el jurisconsult Lluís de Peguera en la seva obra *Praxis criminalis (1585)*, la Casa de la Misericòrdia actuava com a reformatori pels menors delinqüents de catorze anys. Considerats al marge del dret penal per qüestió d’edat, trobarien el seu càstig en forma de reclusió, l’objectiu era “*endomassar-los*”; a excepció dels nois nobles²².

Hospital-Presó: El càstig i la mirada vigilant

Una altra analogia que podem extreure a la idea d’hospital és l’*Hospital-Presó*. La política de tancament de pobres no servia per condemnar i combatre el delicte en si mateix, sinó que castigava la pobresa com a fet social, com

19. F. BRAUDEL. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, México, FCE, 1987, vol.II, 111-139; J. REGLÀ. *Els Virreis de Catalunya*, Vicens Vives, Barcelona, 1987, 18-20.

20. G. SALA. *Govern Polítich...* 1636, 18v-19.

21. J.L. VIVES. *Socorro de ...*, 1947, 1392-1395.

22. V. FERRO. *El Dret Públic Català*, Barcelona, Eumo Editorial, 1993, 99 i 111.

a criminal. Robles deixava ben clar aquest axioma, dient que allà on es construís un centre hospitalari no era menester la creació de cap altre centre penitenciari, i a la inversa.

Aquest domini disciplinari estarà regit pel càstig i per la vigilància. La primera qüestió, l'avaluà Álvarez-Uria com un procés històric que donà un pas de la "policia de la pobresa a las cárceles del alma"²³. La idea soterrada *Hospital-Convent* buscava la transformació d'aquestes ànimes com a mètode purificador. La indisciplina era durament castigada a l'igual que ho feia l'organització gremial, emprant la temeritat com estímulo del rendiment productiu. La segona qüestió gira entorn de la vigilància "policial" ajudat pel disseny arquitectònic de les mateixes Cases de Misericòrdia plantejades per Giginta. La disposició espacial estava disposada en funció de la mirada omnipresent, amb la màxima ésser vigilat sense ésser vist. Aquesta idea d'arquitectura de la vigilància influí de manera substancial a l'utilitarista anglès Jeremy Bentham i a la seva obra *Panóptic* (1791). Es passà de la disposició en forma de creu de les Cases de Misericòrdia a una planificació concèntrica.

Aquesta vigilància institucional es prolongaria més enllà dels murs del mateix recinte, més enllà d'aquesta institució totalitària com diria Goffman²⁴. L'hospital portava a terme una ronda de reconeixement pels "quartos" de la ciutat amb l'ajut de cinc o sis fadrins en busca de rodamons per tal de tancar-los a la Misericòrdia, recordant les rondes del virrei. A més d'aquesta divisió policial hi havia una altra de territorial que ubicava al pobre a la perifèria de la ciutat, al Raval. Fins a l'extrem que aquest control policial encara anava més enllà del control jurídic i institucional: funcionava el mètode de denúncies secretes dipositades en les capsetes de les esglésies.

Hospital-Convent

L'hospital assimilava en un procés de simbiosi pròxima al model monacal de reclusió. Alhora recordar el paral·lelisme fàcil de cel·la conventual a cel·la penitenciària. La reminiscència com espai religiós i aïllat del món exterior, o sia de clausura, era present. L'eix de distribució venia donada per la capella. A més, el control s'aconseguia amb una forta parcel·lació horària

23. F. ALVÁREZ-URIA. "De la policia de la pobreza a las cárceles del alma", *El Basilisco*, núm. 8, 64-72.

24. W. GOFFMAN, *Asiles*, París, Ed. Minuit, 1968.

marcada per l'oració i els rituals religiosos. Fins i tot, Erasme s'aventurà a assimilar la ciutat com un monestir, o Foucault, que veié com sota la reclusió s'amagava una metafísica de la ciutat impregnada per una política de dominació religiosa.

Consegüentment, el control sobre els pobres s'exercia en el si de l'hospital entès com a taller per produir, com a hospital pur com a raó higiènica, com a escola per ensenyar, com a convent per emmudir, i com a presó per a castigar.